

HANNAH BIJLSMA is onderzoeker/projectleider bij de Inspectie van het Onderwijs en leraar groep 4 bij Noorderbasis, info@hannahinhetonderwijs.nl

Marieke van Geel en Trynke Keuning promoveerden in 2016 op een onderzoek naar datagebruik in het onderwijs. Hun bevindingen waren aanleiding voor een vervolgonderzoek naar differentiatievaardigheden van leraren. Ze stelden zichzelf de vraag: wat hebben leraren nodig om hun onderwijs goed af te kunnen stemmen op verschillen tussen leerlingen? In dit interview vertellen ze over hun onderzoek en de meerwaarde ervan voor de onderwijspraktijk.

WAT HEBBEN LERAREN NODIG OM GOED TE KUNNEN DIFFERENTIËREN?

Wat was de aanleiding voor jullie onderzoek?

‘In een eerder onderzoek naar datagebruik in het onderwijs waren we erachter gekomen dat leraren al snel goed gebruik leren maken van gegevens die ze van leerlingen verzamelen. Op basis van bijvoorbeeld toetsresultaten, dagelijks werk en observaties krijgen ze meer zicht op wat hun leerlingen nodig hebben. Maar we zagen ook dat leraren het in de praktijk lastig vinden om op basis van die gegevens hun onderwijs af te stemmen op de verschillen tussen leerlingen. Daarom wilden wij met ons onderzoek naar differentiatievaardigheden weten: wat hebben leraren nodig om goed te kunnen differentiëren?’

Wat hebben jullie precies onderzocht?

‘We hebben eerst in kaart gebracht wat het inhoudt om goed te kunnen differentiëren. Daarover was namelijk weinig

bekend. We voerden een cognitieve taakanalyse uit. Hiervoor interviewden en observeerden we negentien expertleraren: leraren die volgens anderen (zoals lerarenopleiders, onderwijsinspecteurs, kwaliteitsmedewerkers en onderwijsbegeleiders) heel goed kunnen differentiëren. In de analyse brachten we de overeenkomsten tussen al die verschillende goede leraren, en wat zij allemaal doen en denken, in kaart. Dat zou de kern van goed differentiëren zijn.’

‘DIFFERENTIËREN IS NIET IETS DAT JE ALLEEN TIJDENS DE LES DOET, MAAR OOK DAARVOOR EN DAARNA’

Dr. Marieke van Geel is universitair docent aan de Universiteit Twente. Dr. Trynke Keuning is programmaleider bij het Kennis- en Innovatiecentrum van Hogeschool KPZ.

Wat viel jullie op?

‘Alle expertleraren spraken tijdens de interviews over de samenhang tussen de lessen in een lessenserie. En over hoe ze gedurende een hele periode gebruikmaken van informatie van leerlingen. Op basis daarvan maken ze keuzes om iets tijdens een les, met een bepaalde leerling, wel of niet te doen. We ontdekten dus al snel dat differentiëren niet iets is dat je alleen tijdens de les doet, maar ook daarvoor en daarna. Het gaat om de samenhang tussen vier fases: de periodevoorbereiding, de lesvoorbereiding, de lesuitvoering en de evaluatie van de les. In scholingen en interventies die gericht zijn op het verbeteren van differentiatievaardigheden is er voor deze samenhang vaak heel weinig aandacht. Terwijl keuzes die je tijdens een les maakt, in het perspectief van alle vier de fases geplaatst zouden moeten worden. Dan pas kun je bepalen of een strategie om af te stemmen op verschillen tussen leerlingen tijdens een les effectief is.’

Illustratie: Mieske

En welke vaardigheden hebben leraren dan nodig tijdens die vier fases?

‘Op basis van de interviews en lesobservaties van de expertleraren, ontdekten we vijf principes die tijdens alle vier de fases nodig zijn om goed af te kunnen stemmen op verschillen tussen leerlingen:

1. *Werk doelgericht.* Dit betekent dat je als leraar in elke fase het doel voor ogen houdt. Tijdens de les, maar dus ook tijdens de voorbereidingen en evaluatie. Op basis daarvan maak je bewuste keuzes. Afwijken van bijvoorbeeld een didactisch model of de suggesties uit de methode is goed, als je maar bewust nadenkt over de vraag of het bijdraagt aan het leren van leerlingen ten behoeve van het gekozen doel. Het is daarbij belangrijk dat de leraar het doel met de leerlingen deelt, uitlegt waarom het doel belangrijk is en er in de lesafsluiting op terugkomt.

2. *Monitor voortdurend.* De leraar checkt gedurende alle fases de voortgang en het begrip van de leerlingen ten opzichte van het gestelde doel. Dat kun je dus alleen maar doen als je een doel hebt. De leraar checkt begrip en voortgang, maar observeert ook tijdens de les: zijn de leerlingen geconcentreerd aan het werk? Gedurende de lessenserie monitort de leraar progressie en stuurt waar nodig tijdig bij.

3. *Daag alle leerlingen uit.* Dit heeft alles te maken met het uitdragen van hoge verwachtingen die je van leerlingen hebt, gedurende de vier fases. De leraar denkt van tevoren na over hoe ze alle leerlingen uitdaagt, niet alleen de laag- of hoogpresterders. Goed differentiërende leraren gaan flexibel om met niveaugroepen en passen bewust werkvormen toe die alle leerlingen aanzetten tot denken.

4. *Stem instructie en verwerking af op leerlingen, en zorg voor balans.* Het gaat hierbij om de balans tussen het afstemmen van instructie en de tijd geven aan leerlingen om die instructie

te verwerken. Een valkuil die we vaak zien is dat laag presterende leerlingen lang aan de instructietafel zitten; voor verlangde instructie en vaak vooral voor veel begeleide inoefening. Als ze aan de zelfstandige verwerking kunnen beginnen, is de les al voorbij. Daarmee ontnem je leerlingen de kans zelf in te oefenen. Het gaat dus om een goede inhoudelijke instructie die aansluit bij wat leerlingen nodig hebben en om voldoende tijd voor verwerking.

5. *Stimuleer zelfregulatie.* Het is belangrijk dat leerlingen zicht krijgen op wat ze aan het leren zijn en hoe ze dat aan het leren zijn. De leraar speelt daarin een belangrijke rol. Die kan leerlingen aansporen daarover na te denken en zich daar bewust van te zijn, zonder dat de leraar leerlingen aan hun lot overlaat. Dit kan al heel eenvoudig, bijvoorbeeld door leerlingen zelf te vragen of ze extra instructie nodig hebben of door hen bewust te laten merken dat ze iets nog niet begrijpen. De leraar blijft in dat proces monitoren en doelgericht handelen.’

‘HET IS BELANGRIJK DAT SCHOOLLEIDERS WETEN WAT GOED DIFFERENTIËREN IS. ER ZIJN VEEL MISCONCEPTIES OVER’

ADAPT: DIFFERENTIATIEVAARDIGHEDEN IN KAART Wat hebben jullie met deze kennis over differentiatie gedaan?

‘Als onderdeel van het onderzoek hebben we een training ontwikkeld om deze differentiatievaardigheden te versterken. Na een inventarisatie van bestaande instrumenten kwamen we tot de conclusie dat geen enkel bestaand instrument zicht geeft op de samenhang tussen de vier fases en vijf principes. Dat instrument hebben we dus zelf ontwikkeld: *ADAPT – Assessing Differentiation in All Phases of Teaching*. Hiermee kun je zicht krijgen op differentiatievaardigheden van leraren. De tool is niet bedoeld om een oordeel te geven, maar om in kaart te brengen hoe leraren het doen op bepaalde indicatoren. Op basis daarvan kun je gerichte feedback geven, verbeteracties bepalen en vooruitgang monitoren. *ADAPT* is uitgebreid onderzocht in de praktijk, bij meer dan tachtig leraren. Het is gebleken dat we heel betrouwbaar kunnen meten wat we graag willen weten, namelijk de differentiatievaardigheden.’

Klopt het dat de tool meer is dan alleen een meetinstrument?

‘In het onderzoek naar de betrouwbaarheid van *ADAPT* hebben we zoals gezegd ruim tachtig leraren geobserveerd en geïnterviewd, omdat je die gesprekken nodig hebt om zicht te krijgen op de samenhang tussen de vier fases. Zowel onderzoekers als opleiders, intern begeleiders en studenten aan de pabo waren observator. Het was voor zowel de observatoren als voor de leraren vaak heel verhelderend om te vragen naar wat de leraar in de periode- en lesvoorbereiding doet; het gaf hun ▶

zicht op wat differentiatie omvat en hoe leraren dit kunnen aanpakken. Door de reacties van de observatoren gingen wij ook de meerwaarde van *ADAPT* inzien. Het is veel meer dan een meetinstrument; je kunt het als gespreksstarter gebruiken, als selfassessment om te bepalen waar je mee aan de slag wilt gaan, en als leidraad in de voorbereiding.’

TIPS VOOR DE ONDERWIJSPRAKTIJK

Hoe kunnen scholen hiermee aan de slag?

‘Het is belangrijk dat schoolleiders, intern begeleiders en leraren weten wat goed differentiëren is. Er zijn veel misconcepties over differentiëren. Vaak ligt de nadruk op het werken met niveaugroepen, terwijl het zou moeten gaan om hoe je die groepen samenstelt en wat je met de leerlingen in die groepen doet om aan te sluiten bij wat ze nodig hebben. Ook het inzetten van adaptieve verwerkingssoftware wordt regelmatig, en onterecht, gezien als “de oplossing”. Het goed inzetten van die software vraagt echter aanvullende kennis en vaardigheden van leraren. Het pedagogisch en didactisch vakmanschap blijft de kern. Het gesprek aangaan over wat goed differentiëren inhoudt, bijvoorbeeld aan de hand van *ADAPT*, is dus een eerste stap. Vervolgens kan *ADAPT* helpen in kaart te brengen waar leraren staan. Het geeft handvatten om ermee aan de slag te gaan. Als je weet wat sterke kanten van leraren zijn en waar nog verbetering mogelijk is, kunnen collega’s elkaar helpen steeds beter te worden in differentiëren.’

Wat is jullie advies voor schoolleiders?

‘Faciliteer je team om inhoudelijk over onderwijs te praten en samen lesperiodes voor te bereiden. We hebben gezien dat hierin echt winst te behalen valt. Stimuleer leraren vervolgens ook hun lessen goed voor te bereiden en naderhand te evalueren. Doorgrond zelf wat goed differentiëren vraagt van leraren. Houd voor ogen dat alle vier de fases essentieel zijn om goed te kunnen differentiëren en welke vijf principes daarin belangrijk zijn. Stimuleer je team ook om met elkaar te praten over goed differentiëren. Leraren vinden dat vaak heel waardevol.’

Wat kunnen bestuurders doen?

‘Ook voor bestuurders is het belangrijk te weten wat goed differentiëren omvat. Op basis van die kennis over goed onderwijs kunnen bestuurders professionaliseringsbeleid inrichten. Ook kunnen ze op basis van hun kennis over goed onderwijs personele keuzes maken. Ze kunnen er bijvoorbeeld voor kiezen dat elke school in hun bestuur een taal- en rekencoördinator heeft en dat er duidelijke afspraken gemaakt worden over waar tijd aan besteed wordt. Bestuurders zijn er verantwoordelijk voor dat op elke school alle kennis aanwezig is. Daardoor kunnen leraren hun lesperiodes en hun lessen goed voorbereiden, maar ook hun lessen goed geven en evalueren.’

Wat vraagt dit van lerarenopleidingen?

‘Een risico in de lerarenopleiding is dat differentiëren vaak gefragmenteerd wordt aangeleerd. Het belangrijkste is dat leraren in opleiding de samenhang leren zien tussen de vier fases en dat lessen niet op zichzelf staan, maar onderdeel zijn van een lessenserie of periode. Ook is het cruciaal dat ze leren bewuste, beredeneerde keuzes te maken, waarbij ze goed zicht hebben op wat leerlingen nodig hebben en daarop leren aansluiten. Dat kan alleen met gedegen vak kennis en een breed handelingsrepertoire. We zien dat verschillende lerarenopleidingen verkennen hoe ze *ADAPT* kunnen inzetten om studenten een goed beeld te geven van wat differentiëren omvat en hoe ze hun onderwijs in de vier fases kunnen vormgeven, om zo af te stemmen op de verschillen tussen leerlingen.’

‘FACILITEER JE TEAM OM INHOUDELIJK OVER ONDERWIJS TE PRATEN EN SAMEN LESPERIODES VOOR TE BEREIDEN’

ADAPT VOOR EIGEN GEBRUIK

Is jullie tool beschikbaar voor de praktijk?

‘Op onze projectwebsite www.matchproject.nl/adapt is de *ADAPT*-handleiding gratis te downloaden en vind je de link naar een gratis online leeromgeving met filmpjes waarin alle indicatoren uitgelegd worden en waar je kunt oefenen met het observeren van lessen en interviews. Leraren kunnen dit zelf gebruiken, maar het effect is veel groter als je als schoolteam met differentiatie aan de slag gaat.’

Waar worden jullie warm van?

‘Bij het publiceren over wetenschappelijk onderzoek gaat het vaak om Engelstalige artikelen in internationale wetenschappelijke tijdschriften. Hoewel we *open access* publiceren (zie ‘publicaties’ op eerdergenoemde projectwebsite, red.) zijn die papers niet echt toegankelijk voor de meeste onderwijsprofessionals. We zijn er trots op dat we onze onderzoeksinzichten hebben omgezet naar praktische publicaties, zoals het boek *Differentiëren in 5, 4, 3 ...* en *ADAPT*, waarmee we leraren, schoolleiders en opleiders concrete handvatten bieden op basis van onderzoek.’ BSM